

A NÉMET SZOCIOLÓGUSOK ZÜRICH VÁNDORGYŰLÉSE.

A Deutsche Gesellschaft für Soziologie, legalább is annak jelenlegi vezetősége, befolyásosabb és hangosabb tagjai nem viseltetnek különösebb rokonszenvvel a mai Magyarország iránt, a Társadalomtudományi Társulatot pedig, nyilván egy tárgyilagos honfitársunk jóindulatú információja alapján, reakciós, fascista politikai klubfélének tekintik. Az sem lehetetlen azonban, hogy magatartásuk csak részjelensége a németeknél irányunkban újabban elég gyakran megnyilvánuló ellen-szenvnek és bizalmatlanságnak. Ha az okokat fel akarnánk kutatni, ennek a német szociológus akadémiának szociológiáját kellene megírunk, keresnünk kellene a tagjai választásában érvényesülő szempontokat stb. Ez nem feladatunk. Nyilván nem a rokonszenv és a közeledés vágya vitt kongresszusukra, hanem egy meggyőződés: a tudomány nemzetfeletti voltába vetett hit, melyet egyik barátunk, Wiese így fogalmazott: „A társadalom megismerésének problémája megvan minden népnél. Az a veszély, hogy az egyoldalúvá és szűk látókörűvé válik, fennáll mindenütt. Csak ha az egyes országok és földrészek tudósai a kutatás eredményeit egymásközött állandóan kicserélik, remélhetjük, hogy a sok buzgó törekvés végső eredménye az általános érvényesség lehető magas fokát fogja elérni.“

A minden két évre tervezett Soziologentagot, ez alkalommal a hatodikat, a Társaság Zürich városába hívta össze, ez év szeptember 16-ára.

Tárgyalásra és megvitatásra a következő témákat tűzték ki: 1. A verseny. Előadók: Wiese és Manheim. 2. A vándorlás. Előadók: Honigsheim és Oppenheimer. 3. A megértés. Előadó: Sombart s 4. A művészet kezdetei. Előadó: Thurnwald.

A közepes érdeklődés mellett lefolyt kongresszusról a következőkben számolok be:

Tönnies elnöki megnyitójában a vendéglátó hatóságokhoz intézett üdvözlések után, elparentálta az egyesületnek múlt év óta elhunyt tagjait: Emil Schiff-et, Albert Hahn-t, Leonard Nelson-t, Elemér Kármán-t s végül Max Scheler-t, akiről mint a katolikus szellemiség apologétájáról különös melegséggel emlékezett meg.

Utána dr. *Wettstein* svájci kormánytanácsos tolmácsolta a szövetségi elnök és a kormányelnök üdvözlét. Elismeréssel nyilatkozik arról a nehéz munkáról és küzdelemről, amelyet a szociológia önállóságáért

folytatott. A gyakorlati politikust elsősorban az államnak és társadalomnak egymáshoz való viszonya érdekli s engedelmet kér arra, hogy mint dilettáns ehhez a kérdéshez hozzászólhasson. Véleménye szerint a társadalom az a termőtalaj, amelyből, mint fa az állam kinőtt. A szociológus a kertész, aki a termőtalajt, annak erejét, nedveit és a benne lévő lehetőségeket kutatja. Keresi továbbá azokat az eszközöket is, melyekkel a talajt javítani lehet s úgy véli, hogy a fa gondozása a politikus feladata. A svájci demokrácia köves talajból nőtt ki, gyümölcsei nem mindig jóízűek. Sok probléma vár tehát még megoldásra. Érdekelne a népszavazás szociológiája. Mi az oka annak, hogy a közvéleményből alig lehet az elkövetkező népszavazás lefolyására következtetni? Példát említ: határozott, egyhangú és türelmetlen közvélemény követelte a háború alatt szerzett nagy vagyonok erélyes megadóztatását, mégis amidőn egy ezt célzó törvényjavaslat került a nép elé, azt szinte egyhangúlag vetette el.

Utána dr. *Haberlin* városi tanácsos tolmácsolta Zürich város üdvözlétét, *Grossmann* professzor pedig a zürichi Közgazdasági Társaság nevében mondott köszönetet, melyben a társaság által szerkesztett emlékiratot följánlotta a kongresszus résztvevőinek. Végül *Heilbron* német főkonzul mondott pár szót a berni német követ nevében.

A formaságok lezajlása után *Wiese* tartotta meg az első nap főreferátumát a versenyről, vonatkozástudományi alapon. Témáját két részre tagolta, beszélt a versenyről, mint tényről s mint társadalmi rendszerről. Lényegében ugyanazt mondta el, amit az Elster-féle *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* 4. kiadása számára ez alatt a címszó alatt megírt. Céljául elsősorban a kérdés szociológiai izolálását tűzi ki. Kutatni kívánja, hogy a szociológiai optika révén milyen új ismeretekhez juthatunk el a konkurrencia lényegét és társadalmi jelentőségét illetőleg. Kétségtelen, hogy nagyon nehéz régi és gyakran feldolgozott problémákat a lelkünk mélyén élő előítéletek nélkül tárgyalni. A közgazdaság tudománya, amely jóformán kizárólag foglalkozott eddig a verseny kérdésével, dicshimnuszokat zengett róla, vagy gyalázkodott. Az individualizmus és univerzalizmus régi ellentéte ez, s mint ilyen nem tudományos megoldása a kérdésnek. A nemzetgazdasági irodalom tisztán gazdasági szempontból vizsgálta a konkurrencia kérdését s úgy beszélt a versenyről, mintha a gazdasági életben vagy csak teljesen szabad verseny, vagy csak megkötött állapot volna lehetséges. Pedig a helyzet az, hogy igazi szabad verseny sohasem volt és nem is lesz soha. Schmöller, Oppenheimer és Max Weber szempontjait ismertetve, hangsúlyozza annak szükségességét, hogy a versenyt, mint minden élőlénynél meglévő, ható és elsőrendű fontosságú viszonylatot tárgyaljuk. Megállapítja, hogy a verseny az emberek közötti viszonylatokban: gazdasági, politikai és irodalmi életben sohasem volt és sohasem lesz kiküszöbölhető. Az emberi akarat azonban mérsékelheti, szabályozhatja, organizálhatja azt; de ha a gazdasági élet területén organizatorikus

rendsabályok szűk korlátok közé szorítják, úgy annál erősebben fog a társadalmi élet más területein érvényesülni.

A konkurrenciát elsősorban funkciójából kell megismerni, ami abban áll, hogy mind az egyes embernek, mind az egyes társadalmi csoportoknak egy cselekvési helyet jelöl ki s ezt a cselekvést elhatárolja. Amidőn ezt a szerepét játssza, akkor a verseny maga részben kiegészíti, részben ellensúlyozza azokat az elveket, amelyek különben az embereknek egymáshoz való viszonyát szabályozzák. Ilyen elvek például a szolgálati idő, a turnus, az örökösödés. A versenynek két fajtája van. Az első esetben egy embercsoport bizonyos kis számban meglévő tárgy elnyeréséért versenyez, itt tehát az elnyerendő tárgyak kis száma kiváltó oka a versenynek. A másik esetben hasonló törekvésűekkel szemben kedvezőbb helyet akarunk biztosítani a magunk számára (rivalitás, ambíció). Ezek után Wiese a versenyt a következőképpen határozza meg: a verseny az a társadalmi viszony, amely hasonló cél után törekvő egyesek vagy csoportok között fennálló azokat az ellentétes befolyásolásokat foglalja magában, amelyek a törekvés hasonlóságából következnek. A verseny nemcsak gazdasági téren, hanem a szellemi élet terén is megvan és rendkívül erős hatású. A tudomány terén is a lom elfedi az értéket s a figyelő és éberszemű versenynek megvan a maga tisztító hatása. Az is kétségtelen azonban, hogy a nagy eredmények elhallgatása is lehetségessé általa válik s a kutató tudóst barátainak pletykái, cinikus anekdoták, meghitt körök jóindulatú kritikái sokszor idő előtt elkedvetlenítik, bekövetkezik a férfikor derekán az a keserű tudat, hogy hiábavaló minden nemesebb törekvés. Kívánatosnak tartaná, hogy valamennyien méltányosabb magatartásra törekedve, becsüljük meg egymás szellemi teljesítményeit úgy, mint saját magunkét.

A versenynek, mint társadalmi rendszernek megítélésénél 3 elvet lehet megkülönböztetni. Első a szabad verseny, amely a modern Amerikát jellemző elv, és ezért hajlandó volna azt yankee-elvnek nevezni. Képviselője a szerencsevadász. Senki sem kérdi, hogy kiktől származol(kik a rokonaid, hanem az egyetlen kérdés, amely ezt a társadalmat érdekli: milyen munkát tudsz eredményesen végezni? Megállapítandó azonban, hogy a társadalmi startolás ebben az esetben sem egyenlő, klikkek és protekció épp úgy hat, mint Európában. A második a feudális elv, amely a mi társadalmunk elve. Ez a versenyen kívüli szabályozó elveket, például a származást, vagy képzettséget nagybecsüli, de mindinkább teret enged a szabad versenynek, mint társadalmi rangot megállapító tényezőnek. A harmadik volna a Dharma-elv, amely, ha a társadalomban következetesen érvényesülne, temetői csend és nyugalom lenne eredménye. Ez a hindu filozófia: mindenki maradjon meg a sors által kijelölt helyen és működési körben, ne vegye fel a küzdelmet sem embertársaival, sem a társadalmi körülményekkel. Kérdés, hogy a három elv közül melyik a legkívánatosabb? A szabad verseny kétségkívül rejt magában olyan veszélyeket, melyek meggondolásra intenek. A teljesítmények rangsora vajjon kétségtelen-e? Sajnos, elég gyakran a silány-

nak kedvező kereslet szabja meg az értékrendet. S a verseny gyakran erőszakká és csalárdsággá fajul. Teljesen szabad verseny mellett nagyon gyakran a legelszántabb és legerkölcstelenebb embereknek lehetnének legnagyobb sikereik. Másfelől vitás, hogy a legjobbak kényuralma például kívánatos volna-e a társadalomban? A verseny elve, amely egyesek helyét a társadalomban teljesítményeik szerint jelöli ki, sok esetben azért nem lesz kívánatos, mert van olyan életterület, a hivatali élet például, ahol a biztonsági érzet fokozása és megtartása fontosabb, mint az ambíció felkeltése. Munkakészség és tevékenység ilyen esetekben más eszközök által buzdítandók, mint a verseny elve. Végeredményben: egyik elvet sem szabad túlzásba vinni, meg kell hagyni a versenyen kívüli elveknek is a maguk szerepét, A jelenben a mi kultúrkörünk követelményeinek az a rendszer felel meg a legjobban, amely a verseny elvét nem a majdnem mindég káros monopóliumokkal, hanem a Dharmaelvből folyó státútmokkal korlátozza. A verseny legkiválóbb hatása, laogy az a meggyőződés rejlik benne, hogy kiki a maga szerencséjének kovácsa. Olyan világban, ahol a verseny elve nem volna meg, talán nem is volna érdemes élni.

„A verseny főképp szellemtörténeti szempontból“ címmel *Mannheim* heidelbergi magántanár tartotta a második előadást, amelynek jól megérdemelt sikere és nagy hatása volt. A referátum nem követte a ki nyomtatott syllabusokat, illetőleg az ezekben foglalt rendszernek csak egy részét tartalmazta, úgy hogy a következőkben azokat a feljegyzéseket vettem alapul, amelyeket az előadó volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

Az előadó a konkurrencia és koncentrálódás kérdésének vizsgálatát tűzte ki céljául, egyben adalékokat akart szolgáltatni a szellem szociológiai elméletéhez. Elfogadja Wiesenek azon megállapítását, hogy a verseny a gazdasági életszférán túl az egész társadalmi élet jelensége. Ő a konkurrenciát kizárólag a szellemi élet terén óhajtja vizsgálni, még pedig konstitutív jelentőségében. Mert a verseny nemcsak alkalmi ok a szellemi élet terén, hanem minden időben a versenynek uralkodó formája meghatározza, más tényezőkkel együtt a kul túr javak alakját, azoknak tartalmát és az egész kultúrmozgalmat is. Tiltakozik az ellen, hogy ezt valaki túlhajtott szociologizmusnak nevezze, mert ez korántsem jelenti azt, hogy a szociológiai konstrukcióból a szellemi alkatok igazságtartalma és érvényességi tartalma felépíthető lenne. Az értékelési és ismeretelméleti probléma tárgyalása kizárandó ebből a problémakörből. Tétele ez: a társadalmi élet mindenkori formája és struktúrája az, ami a hozzátartozó szellemi életet meghatározza.

A francia forradalmat követő nemzedék visszatekintése megalkotta a szellem fenomenológiáját, másodsor rámutatott a történeti tényezők konstitutív jelentőségére. Jelen feladatának a társadalmi tényezők konstitutív jelentőségének vizsgálatát tekinti. De nem az egész szellemi élet, hanem csak a gondolkozás területén s itt sem a természettudományi,

hanem a szellemtudományok területén óhajtja vizsgálódásait folytatni. Ez a lét által meghatározott gondolkodás (seinsverbundenes Denken). Egyes csoportjai: a történeti tények feletti gondolkodás, a társadalmi tudományok, a mindennapi élet okoskodása, a politika stb. Ezt a gondolkozást az egész ember végzi (der ganze Mensch), s a gondolkodás eredményébe belenyúlik a gondolkozó történelmi és társadalmi meghatározottsága, befolyásolva nemcsak állásfoglalását és értékelését, hanem az egyes témák kategoriális feldolgozását is. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy a társadalmi tudományok terén elért ismeretek csak illúziók és teljesen szubjektívek lennének, hanem csak azt, hogy azok perspektívan léthezviszonyítottak (daseinsrelativ). Egy mondatba összefoglalva: a tárgy kvalitatív tulajdonságai csak határozott történeti-társadalmi-öntudati struktúrák előtt lesznek láthatóvá.

Miért folyik a szellemi élet terén a verseny? Kétséget kizárólag megállapítható, hogy a helyes társadalomlátás birtokáért, azért a presztízisért, hogy a helyes társadalommagyarázat letéteményesei vagyunk. Megmagyarázott világban nőünk fel, ahol mindennek megvan a maga értelme és jelentősége s azért küzdünk, hogy a lét nyilvános magyarázata, illetőleg ennek a joga a mienk legyen. Ez nincs egyszerűen, mint a tudomány eredménye az ember birtokában, hanem küzdeni kell érte. Ez nem kontemplatív tudományszomj, hanem világmagyarázat, mint a hatalmi berendezkedés kiegészítője.

Létrejöttének négy típusa van. És pedig 1. a konszenzus, a spontán együttműködés, 2. valamely csoportnak vagy intézménynek van monopol helyzete a világ megmagyarázására, 3. több csoport konkurenciája, ezt atomizált versenynek nevezhetnénk, s végül 4. több egymással versenyző világmagyarázó centrumnak egységesülése egy domináló standorton, amikor is sok egymással versenyző, kisebb jelentőségű és hatékonyságú világszemlélet helyére kevesebb számú, nagyobb hatású magyarázó központ lép,

A konszenzus gondolkodás csak a fejlődés kezdetén, társadalmilag homogén rétegeknél lehetséges. A tapasztalat tere, alapja teljesen egységes, a gondolkodásra irányuló alapakarat egyirányú. Ez a hagyományozott bölcsesség, amelyet a közmondások és a mítoszok őriznek. Ily módon gondolkozik a primitív nép embere s ma is a kisebb kultúrájú ember. Ennek enunciatív jellege van, dialektív és személytelen. Ez a konszenzus-gondolkodás és világmagyarázat ma is hat az élet dinamikájától távoleső területeken. Továbbmenve, ami az élet fejlődő dinamikájában nem vált problematikussá, az ma is megmaradt, mint mindennapi életbölcsesség.

A monopol-helyzetre példa a középkor egyházának világmagyarázata. A monopol-helyzetet a hatalmi tényezőkön kívül az okozta, hogy a papok tudtak írni és olvasni, tudtak latinul és az igazság forrása, a Biblia csak számukra volt hozzáférhető. Az első csoporttal rokonnyiban ez az gondolkodásforma, hogy a gondolkozási bázis még

viszonylagosan egységes: ez a keresztény hit. Jellemzője a tradíció és a tekintély. Különbözik azonban az elsőtől már annyiban, hogy ez már írásba foglalt könyvbölcsesség. Bekövetkezik a világmagyarázat meghasadása. Van egy hivatalos világmagyarázat: az egyházé, de megmaradt a régi konszenzus gondolkodás világmagyarázata is. Ennek a csoportnak alaptípusa: az ordo, a rend. Minden új ismeret az eddigi ordoba építendő be. — A harmadik csoport akkor veszi kezdetét, amikor az állam is megerősödven, igényt formál a társadalom magyarázására. Ekkor már két monopol-helyzetben lévő világmagyarázó centrum van. S lassan kifejlődik az udvar körül az udvari nemesség, erősödik a polgárság, szekták keletkeznek stb. stb. s egyre számosabb a nemintézményes életkorok száma, amelyek igényt tartanak a világ helyes megmagyarázására. Ezt a csoportot jellemzi, hogy orientálódó alapja nem a rend s hogy eltűnik lassan az intézmények tekintélye. Minden életkörnek megvan a reprezentatív tapasztalati köre, a maga paradigmája, gondolkozási modellje. Manchester másképpen gondolkodik, mint a pietisták, de azért mindenik hivatalos és egyetlen érvényű világmagyarázat akar lenni, úgy hogy az az érzése az embernek, mintha nem is ugyanabban a világban élnének. Az ordo helyére egy multipoláris világnézet lép és a legkülönbözőbb álláspontokról kísérlik ugyanazt a tényt megmagyarázni.

Így jutunk el a jelenlegi helyzethez. Az egymással versenyző és mérkőző standortok egységesülése bekövetkezik. A kisebb jelentőségű ellentétek redukálódnak és reprezentatív polarítások alakulnak ki. Az ilyen koncentráció két módon alakul ki: 1. verseny és szelekció, továbbá 2. a szellemi áramlatok irányító funkciója révén. Erre legjobban a politikai élet mutat rá. Például a konzervatív párt platformján a következő csoportok találkoznak. A régi rendi csoportok, romantikus liberálisok, amelyek reakcióssá váltak, egyetemi körök, a bürokrácia stb., a liberalizmussal szemben sok megalkuvás útján egy egységes programot alkottak és dolgoztak ki a maguk számára. A polarításoknak hordozója ma is az „elité“. A mai világnézet tehát így alakul. Nincs egységes gondolkozási bázisa az embereknek, az ordo gondolata megszűnt hatékony lenni. Nincs multipolaritás sem, bár az egyes ember így véli, hanem dinamikus platformok vannak s ezek irányadók a modern világnézet megmagyarázásában. A verseny a továbbiakban a polarizáción túl szintézist is eredményezhet: az egyik fél teljesítményét az ellenfél átveszi.

Az előadásokat követő vita szegényes, fáradt és színtelen volt. Először *Tönnies* emelkedett szólásra s ethimologizálni kezdett, mondván, hogy maga a konkurrencia, mely a konkursus szóból származik s együtt futást jelent, maga az élet s így természetes. De a „Wettbewerb“ nem természetes és ha fogalmát elemezzük, ehhez a versenyhez bíró kell, amely a verseny tárgyát képező dolgot a győzőnek odaitéli. Unalmas és semmitmondó hozzászólása után *Alfréd Weber* beszélt nyilvánvaló rosszindulattal és fölényesen. Megállapítja, hogy Mannheim egész előadása önmagában véve értékes lett volna, de lényegében kevés köze van a konkurrencia problémájához. Egyébként aláírja Mannheim legtöbb

megállapítását. Ennek a relacionizmusnak nagyobb jelentőségét és újszerűségét nem látja, hiszen valamennyien relacionisták vagyunk. A görögök gondolkozási kategóriáját is másképen alkalmazzuk, mint ők még kevésbé engedhető meg tehát, hogy W. a telegráfok világában a Dharmaelvet emlegesse. Mannheim egész előadásából hiányzik a teremtő szellem elismerése s mint ilyen nem más, mint fölhígított történeti materializmus, ügyesen előadva, amely azonban az alkotás, a teremtés, a szellem megértésére nem alkalmas.

Sombart vitásnak tartja, hogy ilyen általános viszony lattudományi fogalmakkal, mint a Wiese versenyfogalma, eredményt érhetünk el, mert ha azt teljesen általánossá teszik, semmi tartalma sem marad. A tudományos célszerűség megkívánja, hogy a versenyt is például az egyes jelentésszefüggésekbe helyezzük és így próbáljuk megérteni. Mannheim előadását teljesen magáévá teszi. Minden megismerés és minden ismeret többé v. kevésbé személyhez kötött, még a természettudományok területén is. Előadása főérdemének a maga részéről főképen azt tekinti, hogy az szakított a történelmi materializmussal. Megkérdi Mannheimot, hogy jól értette-e előadását, elismeri-e a lét objektivitását és a szellem realitását. (Mannheim igennel válaszol.) A továbbiakban a megismerés általános érvényűségének és rákényszeríthetőségének problémájával foglalkozik. A filozófia megoldás az objektivitás kedvéért lemond az általános érvényűségről. Egyik filozófiai rendszer sem akar általános érvényű lenni: kísérletek a világ megmagyarázására. A természettudományi gondolkodás az objektivitást veti el, őt a dolgok lényege nem érdekli, célja a külső jelenségek rendezése. Épp ezért csak rendező elvet keres és ezen a határon belül általános érvényűségét igényel. A kultúra szférájában a szellemtudományok szintén általános érvényűsége törekszenek. De nem kell a lényeg megismeréséről lemondaniok, mert az általános érvényűsége való igényük megmarad, ha az értékelésmentesség követelményét szemük előtt tartják. Csak az értékelések szubjektívek. S ha már ennél a problémánál tart, felhasználja az alkalmat, egy vele szemben fönnálló régi előítélet eloszlatására. Számosan vannak, akik tudományos állásfoglalását bizonyos kérdésekben nem tartották következetesnek s most ezeknek akar magyarázattal szolgálni. 1894-ben kezdett először Marxszal foglalkozni és felfedezte jelentőségét. Ugyanakkor königsbergi porosz egyetemi tanár volt és elképzelhetően súlyos konfliktus támadt katedrája és tudományos meggyőződése között. Ilyen élmény következtében jutott ő el az értékmentesség követeléséhez, A szólásra rendelkezésre álló idő azonban letelt, Tönnies csenget, s így *Sombart* felszólalása ép úgy, mint az utána következőké csupán töredék maradt.

Wilbrandt különös örömmel hallgatta végig Mannheim előadását s elégtétellel látja, hogy a filozófia helyére lassan a társadalmi tudományok fognak lépni. Wiese vallomására, hogy olyan világban, amelyben nincs meg a szabad verseny, nem volna érdemes élni, azt válaszolja, hogy ez már maga értékítélet s egy objektivitásra törekvő társadalomtudós szájából ilyennek nem volna szabad elhangzania. De ezenkívül is

ő ismer egy másik életattitűdöt, s ez Romáin Rolland *Jean Cristoph*-jéé. S ha már Wiese és Sombart megengedték maguknak a lírai nyilatkozatokat, engedjék meg neki is, hogy Wiesevel szemben vallomást tegyen egy más társadalmi berendezkedés mellett, amelyben, mint eszmény egy nemesebb elv uralkodik: mindenki a rendelkezésére álló erővel, legjobb tehetsége szerint szolgáljon a köznek. Ne vádolják őt meg azzal, hogy itt a szocializmus bármely fajtájának propagálására vállalkozik, bár ő igenis lát lehetőségeket ebben az irányban is, különösképen pedig a fogyasztási szövetkezetek irányában.

Az utána következő szónokoknak, kik számszerint kilencen vannak hat-hat perc áll rendelkezésükre. Természetes, hogy ez alatt az idő alatt érdemlegest mondaniok nehéz lett volna, úgy hogy Stoltenberg, Jerusalem, Singer, Lederer és Löwe felszólalásai után Mannheim heidelbergi szemináriumának jelenlevő növendékei, már a felszólalási idő rövidsége miatt is, csak mesterük dicséretére szorítkoztak.

Wiese és Mannheim szólaltak fel végül a zárszó jogán. Wiese tételeihez alig fűztek a felszólalók egy-két megjegyzést, nem is volt tehát mire válaszolnia. Mannheim pedig kénytelen-kelletlen megállapította, hogy a vitában résztvevők személyéhez nagyon jók voltak — de előadásával érdemben nem igen foglalkoztak.

A második nap *Honigsheim* tartotta meg előadását a vándorlásról, praehistorikus-ethnologikus szempontból. A vándorlások között különbséget tehetünk aszerint, hogy emberek vagy társadalmi formák vándorlásáról beszélünk. Ő főképen az emberek vándorlásával szándékszik foglalkozni. A második problémakörből csak azt említi vázlatosan, ami a főtémájára nézve jelentős. A társadalmi formák ugyanis szintén vándorolnak. Megkülönböztethetők ellenséges és barátságos, gazdasági és szellemi eredetű térítések. Maga az a mód, ahogy egyes társadalmak átvesznek idegen társadalmi formákat, különböző lehet aszerint, hogy az átvett társadalmi formák egy már meglévő szükségletnek kielégítésére szolgálnak, vagy pedig már meglévő, de máskép alakult szükségletek számára nyújtanak új kifejezési formákat.

Ha azokat a formákat akarjuk osztályozni, amelyek szerint a vándorló emberek osztályozhatók és keressük azokat a célokat, amelyek felettük sokszor öntudatlanul uralkodnak, a következő csoportokhoz juthatunk el: Vándorolnak az emberek, anélkül a szándék nélkül, hogy a szóban forgó területet végérvényesen elhagyják, élelemszerzés céljából, amint ez még meg nem települt népeknél, gyűjtésből élő vadászoknál, magasabb társadalmi fokon levő vadásznépeknél, továbbá nagy családban élő állattenyésztőknél előfordul. Vándorolnak aztán az emberek azzal a céllal, hogy lakóhelyüket végérvényesen elhagyják, még pedig az előbb nevezett csoportoknál túlnépesedés miatt, állattenyésztőknél pedig hódítás és letelepülés céljából, és már letelepült népeknél túlnépesedés okából, keresvén olyan országokat, ahol előnyösebb gazdasági és társadalmi elhelyezkedést remélnek.

A vándorló csoportok formái szerint megkülönböztetünk: ván-

dorló egész hordákat, egész állattenyésztő törzseket; külön csoportokat, mint fiatalkorúakat, férfiakat asszonyaik nélkül, stb. stb.

Az előadó szerint az eddigi kutatási irányok mindegyike súlyos hibákat követett el. Az evolucionizmus mindkét főiránya, úgy a történelmi materializmus, mint Bastian iránya, amely a kollektív gondolkodás parallel fejlődését döntő tényezővé emeli, az emberek vándorlásait nagyon kevésbé méltatta figyelemre. A másik irány, a kultúrkörtheória azt a hibát követte el, hogy nem volt tekintettel arra, hogy mikor beszélhetünk emberek és mikor társadalmi formák vándorlásáról. A következőkben az embercsoportok fő-vándorlásainak konkrét ábrázolására vállalkozott. Kereste továbbá, hogy azok a történelmi időben milyen sorrendben követték egymást. A fejlődés kezdetén primitív gyűjtő és vadász népek kis csoportokban vándorolnak. Két új társadalmi forma keletkezik, az apajogi vadászaté és az anyajogi földművelésé, s mind a kettőnél fontos szerepet játszik a földrajzi és gazdasági tényezőkön kívül a mágia, amely mindenkor egyfelől a totemizmus, másfelől a mágikus animizmus formáját veszik fel. Mindkét társadalmi forma vándorol emberekkel együtt és vándorol, mint társadalmi forma önmagában. Ennek a kettőnek kereszteződéséből származik az anyajogi totemizmus. Az állattenyésztés is elsősorban mágikus okokból fejlődik s a totemizmusra vezethető vissza. Ha a vándorlások okait keressük, elsősorban azt a két egészen határozott lelki magatartást, alapírányt kell szem előtt tartanunk, amely vadász népeknél az állathoz való mágikus viszonyt s földművelő népeknél a földhöz való mágikus viszonyt eredményezte.

Az emberekben megmaradt a hajlam mindkét irányban: hatékony az irracionális misztikus és ép úgy hatékony a racionális logikus szervező elem is s hogy melyik tényező lép előtérbe, az leginkább földrajzi tényezőktől függ. Európát illetőleg a helyzet az, hogy a totemisztikus állattenyésztésből keletkezett patriarchális-racionális forma maradt hatékony, míg az első lassan elvesztette jelentőségét.

Programm szerint *Oppenheimer* előadása következett: A vándorlás, kiválókép egyetemes történelmi és gazdasági szempontból.

Oppenheimer azonban, bár Zürichben volt, egy hirtelen támadt betegség következtében előadását személyesen nem tarthatta meg. Az őt helyettesítő Löwe, kinyomatott alaptéziseinek felolvasására szorítkozott, melyek fordítását a következőkben adjuk.

Ha a történelmi vándorlásokat helyesen akarjuk megítélni, elsősorban el kell vetnünk egyes történelmi iskolák individualizmusát és héroizmusát, amely szerint: „Männer machen die Geschichte“. Goltz törvénye: „A nagybirtok térfogatával párhuzamosan és a paraszt kisbirtok nagyságával ellentétes irányban történik a vándorlás“, csak Németországban és megállapításának idejében, 1893 körül volt fölfedezhető. Ez a törvény a nemzetgazdaságtan eddigi megállapításait teljesen felborítja. Nyilvánvalóvá válik ugyanis, hogy az ipari tartalékhadsereg nem a városi munkásság szaporaságának következménye, hanem relatíve nagyon gyéren lakott területekről a városba özőnlő parasztság sorai-

ból alakul. Nyilvánvalóvá válik továbbá, hogy primitív földművelési technikájú területekről, mint például Írországból, intenzívebb a vándorlás, mint olyan helyekről, ahol a technika fejlettebb. Tehát nem az üzemi tényezők, hanem a birtokviszonyok a döntő fontosságúak. A jövedelemeloszlás problémáját illetően a mondottakból a következő három tételt vonhatjuk le: 1. A földjáraadék megállapításánál sokkal inkább, mint eddig, a birtok nagyságára, nem pedig a területi egységek piaci helyzetére és bonítására kell tekintettel lennünk. 2. a munkabér a tömegvándorlás következtében kétségkívül alacsonyabbá lesz, mert az ipari munkások iránti keresletet csökkenti. 3. A vállalkozói nyereség fordított arányban van a munkabérrel, tehát a vándorlások megszűnése után jelentősen kisebb értékű lenne. A nagybirtok lényegét kutatva megállapítja, hogy a jelenlegi osztálykülönbségek nem a gazdasági tehetségesség különbségeiből származtak, hanem gazdasági életen kívüli hatalmi tényező teremtette meg az úr és szolga viszonyt. Ezzel egyidejűleg megtörtént a földbirtok monopolizálása az úriosztály részéről.

Az osztályok széjjelválasztása és a földbirtoknak monopolizálása az a két jelenség, amely a feudális teret jellemzi. Ezen belül fejlődött ki az új gazdasági élet eltorzulva és megnyomorítva és ennek eredménye a kapitalizmus. Tekintettel arra, hogy egy monopólium jelenlétében szabadversenyről beszélni nem lehet, helytelen a kapitalista gazdálkodási formát, mint a szabad verseny gazdálkodási formáját jellemezni. És épp ennyire lehetetlen a szabadversenyt tenni felelőssé a kapitalista szabadverseny hibáiért. Ellentétben az eddigi tanokkal, új értelmet nyert a klasszikus doktrína, amely minden monopólium megszüntetését feltételezte és követelte, hogy ezáltal váljék lehetségessé minden jövedelem észszerű kiegyenlítődése a produktív termelés és az érdekek harmóniája szerint. Társadalombölcseletileg ennek az állásfoglalásnak következménye, hogy a politikai történelem, amely az állammal keletkezik, egy új fejezethez fog elérkezni. Az állam tudvalevőleg úgy keletkezett, hogy egy embercsoport leigázta a másik embercsoportot és oly intézményeket teremtett, amelyek sértik az egyenlő emberek méltóságérzetét. Ezek az intézmények a társadalom testére úgy hatnak, mint idegen testek az egyéni szervezetre. Az egész világtörténelem nem más tehát, mint egy betegség lefolyása, melynek célja az említett idegen testek kiküszöbölése. A polgári forradalmak a rendi különbségeket megszüntették. Egy feladat maradt még hátra, a földbirtok-monopólium megszüntetése: a föld visszaadása a kitagadottaknak.

Itt számolok be *G. L. Duprat*, az ismert nevű genfi szociológus dolgozatáról, aki bár tudomásom szerint bejelentette a kongresszuson való részvételét — valamilyen okból távolmaradt. „A vándorlások társadalmi fiziológiája“ c. értekezését szétosztották a hallgató közönség között. Ő valóban a szociológus szemszögéből írt a vándorlás problémájáról s jellemző, hogy a vitában résztvevők nem hogy foglalkoztak volna az általa felvetett szempontokkal — még nevét sem említették. Duprat hangsúlyozza s statisztika fontos szerepét a vándorlások tanulmányozásában. Meghatározása szerint vándorlásnak azokat a tár-

sadalmi csoportos vagy egyénekenkénti népmozgalmakat nevezhetjük, amelyeknek főjellemvonása, hogy az szakítást jelent egy meghatározott területen letelepült, szervezett csoport sajátos társadalmi viszonyaival abból a célból, hogy egy másik, más társadalmi struktúrájú szervezett csoporthoz kapcsolódják. Nem az a vándorló, aki csak tartózkodási helyét változtatja, hanem aki honi gyökereit tépi ki és másutt akar gyökeret verni. A kivándorlás és bevándorlás céljai különböznek lehetnek és egy megfelelő szociológiai morfológia rendszeres osztályozásuk nélkül el sem képzelhető. A gazdasági célok kétségtelenül döntőbb jelenségük. De szerepet játszhatnak vallási, szellemi és politikai célok is. Ezek a célcsoportok természetesen ismét alosztályokra bonthatók. Nem kis szerepet játszanak azok sem, akik főképpen kalandvágyból veszik kezükbe a vándorbotot. A különböző célokon kívül figyelemmel kell lenni azokra a minőségi változásokra, amelyeket a vándorlás magával hoz. Két főcsoport képzelhető el: a vándorló igyekszik megtartani honi szokásait, vagy igyekszik minél előbb beleolvadni az új környezetbe. A szociológust érdekli, hogy milyen változásokat idéz elő társadalmi szempontból az elhagyott országban és az új hazában a vándorló tömeg. Kétségtelen, hogy az egyik helyen csökken, a másik helyen nő a lakosság száma és a népsűrűség. Nő vagy csökken a tőke. És más értékű lesz ezzel együtt a halálozási szám, a bűnözés, öngyilkosság, házasságkötés, stb. Mindezeket a kérdéseket statisztikai adatok nélkül tanulmányozni nem lehet.

Miután a statisztika ezt a rárótt feladatot elvégezte, a társadalmi fiziológia igyekszik majd felkutatni az állandó viszonylatokat, amelyek a vándorlások társadalmi funkciói s különböző típusai között fennállanak. Nyilvánvaló, hogy a statisztikai fölvételek mai állása mellett nem rendelkezünk az elkerülhetetlenül szükséges, pontos számadatokkal, így tehát egyelőre meg kell elégednünk azzal, hogy a vándorlások társadalmi élettanára vonatkozólag a kutatásra buzdítólag ható hipotéziseket állítsunk fel.

A vándorlások okai között a következőket említhetjük: a népsűrűség, a földműves országokból ipari államokba történő vándorlás, a társadalmi szolidaritás meglazulása, hazatérő kivándorló csábító példája, politikai zavarok, gazdasági válságok, az egyenlőtlen vagyonelosztás, vallási tényezők, szellemi és nevelési faktorok, gyarmatosítás és a növekvő kozmopolitizmus.

Ami a vándorlások társadalmi hatásait illeti, megállapíthatjuk, hogy a mennyiség sokkal kisebb jelentőségű, mint a minőség. Általánosságban véve a bevándorlók túlnyomó számban fiatal emberek, nőtlenek, kevésbé vagy többé képzett munkások. Ezekről megállapítható, hogy kevésbé alkalmasok arra, hogy az új környezet szellemi légköréhez alkalmazkodjanak. De már a második nemzedék nagyon gyorsan asszimilálódik, hacsak, mint például a zsidók, valamilyen fajta gettót nem von maga köré. Nincs veszélyesebb kísérlet azonban, mintha kis sűrűségű és alacsony születési számú nép minden módon megkönnyíti a bevándorlást, mert az ily módon történő idegen elem beözön-

lése tönkreteszi az erkölcsöket, intézményeket és vállalatokat egyaránt. A lakosság heterogeneitása egyre inkább nő és a társadalmi mozgékonyosság a végeletekig fokozódik. Másfelől nem lehet letagadni, hogy a vándorlás mindig hatalmas kultúrtényező volt és fog maradni a jövőben is. Más a hatása természetesen a vándorlásnak a városban, mint a falusi életben, más vallási és erkölcsi tekintetben, mint politikai szempontból. A jogi szempont fölvetése mindkét államra bizonyos kötelezettségeket és vitás kérdések szabályozását jelenti, s ez ma a nemzetközi jognak fontos problémája. A régi „jus soli“ átalakulása lesz: ennek egyik következménye. A vándorlások hatásait ezideig főképp gazdasági szempontból tanulmányozták s így ebben az irányban van ez a téma a legjobban kimerítve.

Végső megállapításképpen leszögezhetjük, hogy a kivándorló körökben a gazdasági élet szempontjai játsszák a főszerepet s a szellemi és érzelmi nevelés kérdése számba sem jön. A közvéleményt felületessé, változékonnyá és komoly kérdésekkel szemben közömbössé teszik. De még így is idők múltával és a heterogén elemek kölcsönös kiegyenlítődése után a harmadik generációban már az eredmények sokkal előnyösebbek lesznek, mint a teljes társadalmi stabilitás, amely tespedéshez vezet.

A vitát *Tönnies* vezette be, aki kijelentette, hogy ő maga evolucionista s más felől elismerte Goltz törvényének helyességét. A következőkben Páter *Schmidt* (Róma) és *Lips* (Köln), mindketten etnológusok, bocsátkoztak Honigsheim tétéleivel vitába. Evolucionisták és a kultúrkör elmélet híveinek vitája volt ez, de — sajnos — magas színvonalú szellemi viadalukból a szociológiai szempontok teljesen hiányoztak.

Michels Oppenheimer tétéleit elfogadja. A primitív népek vándorlásaihoz nem tud hozzá szólani; azonban, ami a modern népeket illeti, kétségtelen a „vezető“ nagy szerepe. Nem szabad az egyén szerepét a történelemben lebecsülni. Európa legújabb történetében két nemzet példája megmutatta, hogy a vezető egyéniségnek mily nagy szerepe lehet. A vezérség (Führertum) szociológiája sok érdekes kérdésre vetne világot. Az is kétségtelen, hogy a vándorló tömegekben él a vezetés utáni vágyakozás. Rámutat továbbá arra a tényre, hogy a vándorlások lassan elvesztik agrár jellegüket, s ezzel új jelentőséget nyernek; a bevándorló tömegek nem jelentenek abban az értelemben tehetetelt, mint a régebbi keleteurópai tömegek.. Figyelmet érdemel az a jelenség is, hogy a paraszt eladja földjét s más foglalkozási körbe vándorol.

Wilbrandt Oppenheimer egyes tétéleit szeretné kiegészíteni, de távollétében nem óhajt vele vitába bocsátkozni. Majd Oppenheimer „nemes egyéniségét“, tudományos érdemeit méltatja, amelyet egyre inkább meg fog becsülni a tudományos világ.

Herz dr. (Wien) helyesnek tartaná, ha a vándorlásokat típusok szerint tárgyalná. Ép ennek a typológiának kidolgozását tekintette a szociológiai feldolgozás feladatának. Anélkül, hogy ki akarná meríteni az előforduló típusokat, példákat említi: szezonvándorlások, foglalko-

zások vándorlása, vállalkozók, a tőke vándorlása stb. Más hatása az önkéntes elhatározásból folyó vándorlásnak; más a kényszer vándorlásnak, amelyeket pld. politikai vagy vallási üldözés vált ki. Említi a hugenották, a puritánok vándorlását — ezekben a vándorlásokban a társadalomnak más rétegei vesznek részt, mint a gazdasági okokból elhatározott vándorlásokban. Ismét más a hatása az általa „gerufene Wanderung“-nak nevezett típusnak, amidőn egyes fejedelmek hívására következik be a vándorlás stb. Végül figyelmeztet arra, hogy a vándorlások korlátozásának, a gazdasági hatásokon kívül rendkívül fontos szellemi következményei is lehetnek,

Bergsirasser (Heidelberg) annak fontosságára mutat rá, hogy a szabadvándorlások ideje végkép elmúlt és az eddigi individualista elv kollektivistává változik. Államok tárgyalnak egymással és sokszor a vándorlások államok konfliktusához vezet. Ennek okát abban látja, hogy a tömegek ma már nemzetileg színezett kultúrjavakkal vannak telítve és ezeket az a nép, amelyhez a vándorlók tartoznak, privilégiumoknak tekint, amelyeket elveszteni nem hajlandó. Ez a folyamat azonban már a háború előtt megindult.

A zárszó jogán Honigsheim, Oppenheimer helyet Löwe szólaltak fel.

A módszertani al csoport délutáni ülésén *Sombart* tartotta meg előadását a „megértésről“. Amint a kinyomtatott prospektusban már jelezve volt „a társulat módszertani alosztálya határozata értelmében a megértés problémája tárgyalásra kitűzendő; azaz egy meghatározott megismerési forma vizsgálendő lényegében és a társadalomtudományra való jelentőségében“. Ez a téma a Bécsben tárgyalt hasonló című vitához kapcsolódik. *Sombart* akkor azt a tételt állította fel minden jelentősebb ellenmondás nélkül, hogy a szociológia kultúrtudomány, azaz lényegében megértő tudomány. És a megértés a kultúrtudományok adáquat megismerési formája.

Sombart előadását történeti áttekintéssel kezdi, alapul vévé J. Wach: *Das Verstehen. Grundzüge einer Geschichte der hermeneutischen Theorie* című munkáját. A megértés elméletét, a hermeneutikát, már régen művelték a teológusok, mint bibliamagyarázatot s a jogászok mint törvényt magyarázatot. Később a XVIII. század folyamán úgy a filológiában, mint a történeti kutatásban nagy jelentőségre tett szert, Herder, Schleiermacher, W. v. Humboldt és Schopenhauer után, a természettudományi gondolkodás győzelme következtében háttérbe szorult még a múlt század vége felé Droysen és Dilthey új jelentőséghez segítették.

S. elvetve a megismerési monizmust, három megismerési módot különböztet meg: a természettudományokat, a szellemtudományokat s a filozófiát, mely utóbbit kizárja jelen vizsgálódásai közül. A természettudományokat és szellemtudományokat szembeállítani akarván, példákat hoz fel: 1. Ugráló macskák — futkosó sportemberek; 2. a föld kering a nap körül — a táncos kering táncosnője körül; 3. verebek csiripelnek egy fa tetején — parlament ülést tart stb. Ezekből a példákból nyilván-

való, hogy a sportembereket, a táncost, a parlamenti férfit, illetőleg magatartásukat megértem, megérthetem. Ez immanens megismerés, szemben a természet megismerésével, amely mindig transcendens. A természettudományokban az alany tárgyával szemben idegenül áll, a lényeg megismeréséről, az ismereti tárgy transcendentitája miatt le kell mondania. Tárgyát nem értheti meg, az előző példákban nem érthetem meg a macskát, a földet, a verebeket, meg kell elégednem azzal, hogy a természeti jelenségeket rendezzem. A természet lényegéig előretörő megismerés: metafizika.

A szellemi tudományokban az alany a tárgyban (a kultúrában) saját szellemét találja viszont, mert hiszen a kultúra az ő alkotása s megéri, mert hasonlót hasonló érthet meg csupán, megéri a kultúrjelenségeket, valamiként Isten megéri az általa teremtett virágot. Az előző példákban a sportembert stb. megérthetem, mert jelentésükbe beletekinthetek, mert egy szellemi egészbe: eszmébe tartoznak. Ennek a megismerési módnak előkelőbbisége az immanencia következménye, alapja az emberi szellem indentitása, Humbolt és Schleiermacher humanitás gondolata.

A szociológia területén Sombart a megértésnek három fajtát különbözteti meg.

1. A jelentés megértése a „tisztá“ jelentésmegértés, melynek tárgyai *a)* a történeti eszmék, jog, állam, művészet; a szellem ös jelentései, amelyek a pszichikaiból nem vezethetők le; *b)* a társulás formái: csoport, hatalom, közösség, vezetés; *c)* a specifikus kultúreszméknek különös formái, a kultúreszmék és társadalom viszonyai; *d)* fikciók, ideáltípusok.

2. A dologmegértés, melynek tárgyát az objektív szellem történeti konkretizálódásai képezik: a katolikus egyház, porosz állam, modern kapitalizmus. Még itt is a szellem területén maradunk: a kultúrkörök és korok megértésére törekszünk. Az egyes jelenségeket, valamilyen jelentéssz összefüggésbe soroltuk be. Példa: szénnel telt vagon. A felmerülő összefüggések: egy vonat része, a vasút szervezete, menetrend, szállítás; tarifa, tarifa-politika; bányá, szállítás; részvénytársaság, osztalék; szindikátus, árpolitika; közgazdaság, produktivitás, világkereskedelem; modern kapitalizmus.

3. A motiváció megértése, a lélektani megértés, melynek tárgya a cselekvő ember, illetőleg cselekvésének indító okai. A motívum mindannak foglalata, amely egy cselekvést megelőz. S ez mindig értelmes ok. A kultúrtörténés nemcsak szellem, hanem a lelki élet eredménye is. Tehát fontos szerepe van a kauzalitásnak. Felmerül a kérdés, hogy értjük meg ezeket a lelki folyamatokat. Sombart elveti úgy az analógia, mint a beleérzés elméletét, épúgy mint Max Scheler Allseelen-Theorie-ját is. Ez a megértés azon szellem által válik lehetségessé, melynek minden lélek részese. Csak a „sinnadäquates“ magatartást érthetjük meg, csak azt, ami általános. Mégpedig azért, hogy minden motívumot szellemi összefüggésbe helyezünk el. Motívumok tehát csak objektív történeti korokon belül érthetők s ezért lehetetlen elvont motívum-táblákat fel-

állítani. Ez a szociológiai motivációs tan természetesen nem az egyes motívumokat keresi, hanem az átlag motivációkat. Utolsó tétele: A megértő megismerés két irányban határolt. Lefelé, ahol a kultúra a természeti tényéig jut el és az azok által való meghatározottsága jut előtérbe. Itt kezdődik a természettudományi megismerés, melyet teljesen sohasem nélkülözhetünk. (Pl. a faj jelentősége az emberi együttélésben). Felfelé határt szab a metafizika, ott, ahol ahol megismerésünk a tapasztalás birodalmát túlhaladja.

A következő felszóló *Stoltenberg*, aki szavak gyártásában tobzódik. Ajánlja, mint elkerülhetetlenül fontos új szociológiai felosztást: A Pflanzen-Gruppen Wissenschaft-ot, Tier-Gruppen Wissenschaft-ot s a Menschen-Gruppen Wissenschaft-ot. Pszichologizáló fejtegetései egyébként derűtségbe fulladnak. J. *Wach* filozófia-történeti szempontból szól a kérdéshez. *Rothacker* fölényeskedő előadása szerint ez az egész kérdés-komplexum a szellemtudományok körébe tartozik, tárgyalására a szociológia igazán nem tekinthető hivatottnak. Csak erkölcsi jelenségek érthetők meg, a valóság maga, konkrét jelenségek csak annyiban, amennyiben igazságra való igényt tartalmaznak. *Mannheim* főlészólalásában hangsúlyozza *Rothacker*rel szemben, hogy *Sombart* eredményeiben épp azt tekinti rendkívül fontosnak, hogy azok kutató munka közben alakultak, a társadalomtudós műhelyéből kerültek ki. Egy komoly aggodalma van, hogyha *Sombart* a jelentést akarja megismerni, nem a mélyebb értelemre gondol-e? Felszólaló szerint csupán arról lehet szó, hogy a jelentőség közelébe férközzünk, a mélyebb értelem meglátása nem lehet a társadalomtudományok feladata.

Singer felszólalásában hangsúlyozza, hogy a *Sombart* által előadott elvek ma már a közgazdaságtan tudományában általánosan elfogadottak. Erre példákat említ.

Sombart, bár érzi, hogy előadásával más és magasabb vitát érdemelt volna, bizonyos melankóliával válaszol az elhangzottakra. Elsősorban *Mannheim*nak jelenti ki, hogy ő nem a mélyebb értelemre gondolt. Ami pedig *Stoltenberg* azt az állítását illeti, hogy lehetséges megértés például állatokkal szemben is, fölveti a kérdést *Stoltenberg*gel szemben, hogy ő megért-e pl. egy kutyát. *Stoltenberg* zavartan válaszolt: „Verstehen kann ich es nicht, aber ich begreife“, mire *Sombart* így válaszolt, rendben van, ha ön egy kutyát megért, akkor önnel nem vitatkozom. *Singer*rel szemben kifejti azt az aggályát, hogy aligha hiszi ennek a módszernek a közgazdaságtudományban való elterjedését, ami végül *Rothacker*t illeti, hogy csak a jelentékeny (*Bedeutende*) érthető meg, ő a maga részéről kijelenti, hogy a szó neki nem fontos. Azt azonban lényegesnek tartja, hogy a természettudományokkal szemben a szellemtudományok ilyen módon ahogy ő azt előadta, elkülönítessenek.

Az utolsó napon az etnológiai szociológiai alcsoport ülésén, *Thurnwald* tartott előadást a „Művészet kezdetei“ címmel. A művészetiek területén kezdetről, haladásról beszélni nagyon nehéz, mert hiszen kétségtelenül megállapítható haladás csak annyiban mutatkozik, amennyiben az az anyagon való győzedelmeskedést jelent, A képzőművészet

minden területének előfeltétele, hogy az anyaggal való bánás határozott lehetőségei meglegyenek s éppen ezért azok a technika állásától függenek. A primitív ember művészete lényegében abban különbözik a kultúrnépekétől, hogy a művészi alkotást ott más szükségletek váltják ki. A művészet rendkívül nagy mértékben társadalmi feltételekhez kapcsolódik, mert kétségtelen, hogy azok műveléséhez, az abban való elmélyedéshez, specializálódáshoz, akármilyen kis mértékben is, de szabad időre van szüksége az alkotónak. További társadalmi feltétel, hogy legyenek olyan emberek, akik a műalkotást keresik, azt megkívánják és becsülni tudják. Ebből következik, hogy a társadalmi osztályrétegződés és a vezető emberek fejlődő hatalma, mely pompa és külső dísz után törekszik, elősegíti a művészetek fejlődését. A képzőművészetek kiindulási pontjai abban a tényben keresendők, hogy a primitív emberekben él a történetes szimbolikus befolyásolásába vetett hit. Bizonyos fokig ezt még a zenéről is meg lehet állapítani. Megállapítható az is, hogy amidőn bizonyos kézipari alkotásokban a művészi alkotás nyomait keressük, hibát követünk el, bár kétségtelen, hogy gyakran van ezeknek az ipari tárgyoknak is művészi tartalmuk.

Az előadást követő vitában kizárólag etnológusok vettek részt. F. *Speiser* bázeli etnológus felszólalása után *Wiese* szükségesnek vélte, hogy figyelmeztesse őket a szociológiai szempont valamelyes figyelembevételére. Hatás nélkül maradt intelem volt ez, mert a következő felszólaló, *Lips* és *Honegsheim*, ismét kizárólag az etnológus szemszögéből szóltak a tárgyhoz. A vitába némi szint egy fiatal heidelbergi szociológus, *Éliás* tiszteletnélküli felszólalása hozott. Kérdi, hogy egyáltalában módunkban van-e a primitív népek gondolkodásában behatolnia, megérthetjük-e őket egyáltalában. Csak annak a lehetőségét látja, hogy a primitív népek jelenségeit kívülről leírjuk. S ezt az álláspontját a következő anekdotával támogatja: A sivatagban francia tábornokkal az élén, haladt egy arabokból álló sereg. Diadalmasan nyomultak előre, amidőn napfogyatkozás mutatkozott. Ekkor a kalifa az említett égi jelre mutatva, megtagadta a további előnyomulást. A francia tábornok igyekezett természettudományi alapon megmagyarázni a kalifának az égi jelenséget, bizonyítani óhajtván azt, hogy annak semmi befolyása nem lehet az ütközet kimenetelére. Erre a kalifa felvilágosította a tábornokot, hogy ilyenkor Mohamed takarja el köpenyével a napot, ezzel óhajtván jelt adni hívőinek, hogy balsiker és vereség vár rájuk. Ezzel a példával óhajta illusztrálni, hogy nagyon ritkán lehetséges a primitív ember gondolkozási világába behatolni. *Thurnwald* röviden válaszol s ezzel az utolsó vitanap is véget ért.

S a végső érzés, ami a kongresszus lefolyása után megmaradt, csatlódottságból, kedvetlenségből és bizalmatlanságból születik. A két évvel ezelőtti bécsi Soziologentag is revelációként hatott, el nem tagadható élményként hagyva maga után a társadalomtudomány művelőinek s magának a társadalomtudománynak is engesztelhetetlenül szubjektív determináltságát. E jelenségnek elemzését és okadatolását jelen kongresszusu-

son *Mannheim* kísérte meg, De Bécsben legalább az érdeklődés más volt, s ha a szerencsésebb témaválasztás is hozta magával, őszintébb volt a vitára való hajlandóság és készség, a nagy német kultúrához méltóbb volt a színvonal. Van-e egyáltalában az ilyen kongresszusoknak, az ily rövid időre korlátozott vitaelőadásoknak célja és értelme? Mi történik ugyanis. Egy, esetleg két előadó 40—50 perc alatt igyekszik a választott vagy előírt témát kimeríteni. Az elkövetkező felszólalók számára alig marad idő arra, hogy a maguk álláspontját egész röviden kifejtsék. Ez a pár perc legfeljebb annak megállapítására elégséges, hogy a felszólalók teljesen képtelenek magához a témához szólni hozzá, mert mindenki önmagáról beszél a kérdéses téma alkalmából, már közismert, legsajátabb tudományos érdemét képező elméletének új oldalát igyekezvén bemutatni. A felszólalások voltaképpen gyakran nem is mások, mint lírai természetű önvallomások, vagy politikai hitvallások. Talán a személyes érintkezés, a kongresszuson kívüli eszmecserek rejtenek magukban olyan impulzusokat, amelyek mégis értelmet adnak a különben mindenkinél észrevehető csalódottságot előidéző kongresszusok megtartásának.

Valóban, mintha valamelyes kedvetlenség lett volna úrrá ezek között a szociológusok között, akik amidőn őszinte vallomásig jutnak el, azt mondják magukról, én a nemzetgazdász, az etnológus, a szellemtörténész, S kétségtelen, hogy szociológus, aki csak szociológus vagy elsősorban az, *Tönniesen* kívül kevés van ebben a szociológus akadémiában. Ez különben természetes is, mert hiszen valamennyien más tudomány területéről jutottak a szociológiáig. Sem ez a tény, sem a kongresszus által kiváltott csalódottság megállapítása azonban egyáltalán nem érinthetik a szociológia létjogosultságát: az minden időleges lehangolódás, komoly kritika és komolytalan nyelvöltögetés ellenére is jelentőségében egyre növekvő tudomány, Helyesebben még a jelen, kevésbé sikerült kongresszus alkalmával is azt kell megállapítanunk, hogy íme a *szociológia művelése*, az erre való törekvés egy társulatba tudja tömöríteni a társadalom egyes részjelenségeivel foglalkozó kutatókat, s együtt tartja őket minden kétely, nehézség és világnézeti különbség ellenére is, mert minden ellentétén túl él bennük ennek a diszciplínának szükségességébe vetett hit. Kétségtelen is, hogy a szociológia intenzívebb művelése megtermékenyítette az egyes társadalmi tudományokat. Előkelő magasságokból, az elvont spekuláció fellegvárából kénytelenek voltak leszállni, tekintettel lenni az eddigi elhanyagolt kis jelentőségűnek értékelt ható okra, a társadalom tényeire. Ezt a szociológiai attitűdöt tehát feltétlenül fejleszteni kell.

Itt felmerül az ifjúsággal való kapcsolat problémája, az a kérdés^ hogy milyen módon volna lehetséges az újabb nemzedéket erre a szemléletre nevelni. Ha az ember tekintetbe veszi, hogy a nyugati államok egyetemlein egyre több helyen tanítják a szociológiát, mint kötelező tárgyat, elkerülhetetlen kényszerűséggel merül fel az a követelmény, hogy kultuskormányzatunk négy egyetemünkön állítson fel egy-egy szociológiai tanszéket. Akármilyen kevésre becsülje is valaki az egy katedra

körül kifejlődő szellemi életet, kétségtelen, hogy ez olyan tényező, amelyet elhanyagolni nem szabad. A konkrét magyar társadalmi problémák egész sora vár megoldásra. Nem lehet tehát a német szociológia hatása alatt megmaradnunk továbbra is a formális szociológia művelésénél, hanem impulzust keresve a szempontokban gazdag amerikai szociológiai kutatásnál konkrétabb problémák felé kell fordulnunk, keresve a nemzeti társadalom fejlődésének feltételeit. Lehetnek egyesek, akik a szociológiára a destrukció bélyegét sűtik, mert a szociológia, amikor a maga széles horizontú területén vizsgálja az összefüggéseket s a fejlődés törvényeit, nem szorítkozhatik a fennálló rend szempontjaira. A társadalom maga az élet, vele szemben az állam, a jogrendszer jelenti az uralmat, a fegyelmező akaratot, a rendet. A társadalomtudós nem a kialakult és merev állami rend szempontjait szem előtt tartva kutatja az élet: a társadalom törvényeit és hatásait s így még a legnagyobb óvatosság mellett is ráhibázhat néha olyan igazságokra és tényekre, amelyek talán nem mindig kellemesek és hízelgők, s amelyekkel való foglalkozás azonban előbb vagy utóbb feladata lesz a köznek. De épp ez okból nem lehet a szociológia jelentőségét lebecsülni.

S ha a dolgok így állanak, kívánatos-e a társadalmi kérdések tárgyalását teljesen a pártpolitikának, vagy a napisajtónak átengedni. Nem volna-e helyesebb elősegíteni olyan tudós generáció fejlődését, melynek tudományos készültsége zálog arra, hogy ítéleteiben meglesz az ezeknél a kérdéseknél eléggé nem értékelhető tudás, tisztult felelősségérzet és megfontoltság?

A helyes világ- és társadalommagyarázat előjogáról és az arra való törekvésről nem mondhat le egy nemzet intelligenciája sem. A kutatás számára biztosítani kell a társadalmi előfeltételeket: céltudatos, szociológiai alapozottságú tudománypolitikára s több kutatási szabadságra van szükség. Mert a művelt nyugattal való érintkezés, mégha virágzóbb kultúrájukat irigyeljük is, mindennél jobban erősíti a magyar jövőbe vetett bizalmat. Mert emberanyagunk, amelyből egy új élite formálódhatna, nem rosszabb, mint a vezető nyugati államoké. Csak valami lendítő erő hiányzik. Valami tespedés van. Pedig mindez lehetne másképp is.

Trócsányi György.